

๔ ธรรมเนียมการประกาศศาสนา โดย หลวงปู่ดูลย์ อตุโล

การให้ธรรมะ การสั่งสอนธรรม การประกาศพระพุทธศาสนาให้แผ่ขยาย ถือเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่สำหรับผู้ให้ แต่ ถ้าทำไม่ดีก็อาจเป็นบาปได้เหมือนกัน

หลวงปู่ดูลย์เคยให้อิวาทเดือนพระธรรมทูตที่จะออกไปเผยแผ่พระศาสนา บำเพ็ญธรรมทานยังที่ต่างๆ ว่า

“ท่านทั้งหลาย การที่จะออกจาริกไปเพื่อเผยแผ่ประกาศพระศาสนานั้นเป็นได้ทั้งส่งเสริมพระศาสนาและทำลายพระศาสนา ที่ว่าเช่นนี้เพราะองค์ธรรมทูตนั้นแหละเป็นตัวสำคัญ คือเมื่อไปแล้วประพฤติดัวเหมาะสม มีสมณัตถุญญาจริยา วัตรงดงามตามสมณวิสัย ผู้ที่พบเห็น หากยังไม่เลื่อมใส ก็จะเกิดความเลื่อมใสขึ้นส่วนที่เลื่อมใสแล้ว ก็ยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสมากขึ้นเข้าไปอีกๆ ส่วนองค์ที่มีความประพฤติและวางตัวตรงกันข้ามนี้ ย่อมทำลายผู้ที่เลื่อมใสแล้วให้ถอยศรัทธาลง สำหรับผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสเลย ก็ยิ่งถอยห่างออกไปอีกๆ จึงขอให้ทุกท่านจงเป็นผู้พร้อมไปด้วยความรู้ ความประพฤติ ไม่ประมาท สอนเขาอย่างไร ตนเองต้องทำอย่างนั้นให้เป็นอย่างได้ด้วย”

สมเด็จพระธีรญาณมุนี (ปลุณณมหาเถระ) เคยกล่าวแก่พระธรรมทูต ที่จะออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นการให้ธรรมทานว่า

ว่ากันว่าในทางพระพุทธศาสนา งานนี้ก็เป็นหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ว่า เริ่มแต่เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ พอมีพระสงฆ์สาวกได้ ๖๐ รูป พระองค์ก็ได้จัดส่งท่านทั้ง ๖๐ รูปนั้น ออกเที่ยวประกาศพระศาสนา โดยตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงแห่งมา ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นมนุษย์ แม้ท่านทั้งหลายก็เหมือนกัน ท่านทั้งหลายจงเที่ยวไปแสดงธรรม เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ประชาชน แต่อย่าไปสองรูปในทางเดียวกัน จนแยกย้ายกันไปรูปละสาย” นี่เป็นครั้งแรก ส่วนพระองค์เองก็เสด็จกลับมาที่แคว้นมคธ มาเทศน์ธรรมานพวกชฎิลดาบสประมาณคนเป็นพี่น้อง ตั้งอาศรมหรือสำนักอยู่ใกล้ๆ กัน พี่ชายใหญ่ชื่ออุรุเวลกัสสปะ อยู่ที่อุรุเวลา น้องชายคนถัดไป คือคนกลางชื่อทักสสปะ อยู่ที่ปากแม่น้ำ ซึ่งสมัยนี้เรียกชื่อว่าโมหนา และน้องคนสุดท้องชื่อ กยาทสสปะ อยู่ที่หัวเมืองคยา

ในประเทศอินเดีย นั้น มีเทือกเขาทั้งทางทิศใต้และทิศเหนือทางทิศเหนือเป็นเทือกเขาหิมาลัยมีสายน้ำธารน้ำต่างๆ ไหลลงมาเกิดเป็นแม่น้ำ เช่น แม่น้ำคงคา แม่น้ำยมนา เป็นแม่น้ำสำคัญจากทางเหนือ ทางทิศใต้เรียกเทือกเขาวินธยะ เราก็อ่านกันเสียว่าวินธยะจากเทือกเขาวินธยะ มีแม่น้ำไหลลงมาสายหนึ่งเป็นแม่น้ำเนรุชราไหลจากทางใต้ขึ้นไปทางเหนือ ไปรวมกับแม่น้ำคงคา เพราะฉะนั้นอุรุเวลกัสสปะ พร้อมบริวาร เห็นดีเห็นชอบเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าก็ล่องเครื่องบริวาร มันทก็ล่องไปเหนือตามน้ำ ไปผ่านนทีทักสสปะ

ทางนทีทักสสปะเห็นก็เข้าใจว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นกับพี่ชาย ก็เดินทางมาหา เมื่อทราบว่าได้ดีได้ชอบแล้วก็ล่องเครื่องบริวารไปตามน้ำเช่นเดียวกับพี่ชาย เครื่องบริวารก็ล่องไปถึงน้องชายเล็กที่อยู่เมืองคยา ที่ตั้งของโพธิ์หรือต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นที่ตรัสรู้ นั้นเรียกพุทธคยา อยู่ห่างจากเมืองคยา เมืองคยานี้เป็นเมืองเก่า อยู่ทางทิศเหนือ น้ำไหลจากทิศใต้ไปทางทิศเหนือ กัสสปะคนน้องอยู่เมืองคยา เรียกว่าคยาทักสสปะ พอได้ข่าวก็รีบมาหาพี่ชาย เมื่อได้ทราบก็มีความเลื่อมใส ได้รับข่าวว่าเป็นลัทธิที่ดีแล้วก็ล่องเครื่องบริวาร เข้ารับการอุปสมบท จากนั้นพระพุทธองค์ก็ทรงพาบริวาร คือพระภิกษุชฎิลเก่าทั้งหมดไปที่คยาสิสะ หัวเมืองคยา

ผมไปอยู่อินเดีย ๓ ปี ๕ เดือน ไปปีแรกก็ได้ไปดู ถามเขาว่าศาสนาอะไรอยู่ที่ไหน เขาก็พาไปดู เป็นเนินเขาเตี้ยๆ มีรอยเท้า
อยู่ในหิน เวลานั้นเขาสร้างมณฑปครอบ ตามความหมายของพวกนับถือศาสนาฮินดู ก็ว่าเป็นรอยบาทของพระวิษณุ
ส่วนของเราว่าเป็นพระพุทธรูป เวลานั้นเขาก็นับถือกราบไหว้บูชากัน ถ้าเอาสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นออกก็เห็นได้ว่าครั้ง
พุทธกาลคงเป็นลาน กล่าวกันว่าครั้งนั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรบนลานภูเขา

ธรรมดาไม่ว่าเมืองไหนมักมีนิยาย ของเราอย่างปักษ์ใต้ก็มีมอญลาย มีนิยายอะไรต่ออะไร ที่เมืองคยาณี่ก็มีนิยายว่า มี
ยักษ์ตนหนึ่งชื่อคยา มีความคิดจึงถูกพระเจ้าปราบสังหารตาย ตรงที่เป็นลานนี้เป็นศิระชยาชกย์ เมืองคยาณี่เรียกว่าเป็น
เมืองชกย์คยา ที่ตรงนั้นเป็นศิระช เขาจารึกไว้ว่าคยาสิระ สิระก็คือสิสะ เขาไวพจน์กัน แปลอย่างเดียวกัน สิสะก็คือ
สิระ สิระก็คือสิสะ เขาจารึกชื่อว่า คยาสิระ สร้างเป็นศาลอยู่ข้างล่าง มีบันไดขึ้นไป มีมณฑป มีรอยพระบาท
ดังกล่าว ที่คยาสิระนี้พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาอาทิตตปริยายสูตร โปรดภิกษุผู้เป็นชฎิลดาบสเก่าพร้อมทั้งภิกษุบริวาร
จำนวน ๑,๐๐๐ รูป ถ้านับตามจำนวนที่ท่านว่าไว้ก็เป็น ๑,๐๐๑ รูป

เป็นความฉลาดของพระพุทธเจ้าที่จะทำงานให้ได้ผล คือที่จะเทศนาให้ได้ผล ทรงเห็นว่าพวกชฎิลดาบสเหล่านี้มี
เคารพนับถือมาก ถ้าพระองค์ไม่ปราบให้ลงเสียก่อนแล้ว ก็ยากที่จะทำงานให้ได้ผล เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรง
ไปปราบ จนได้เป็นลูกศิษย์แล้วพาไปกรุงราชคฤห์ เพื่อโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารเสด็จมาเฝ้าพร้อมด้วย
ข้าราชการบริวารจำนวน ๑๒ นหุต คือ ๑๒ หมื่นหนึ่งนหุต ท่านว่าเท่ากับหนึ่งหมื่น เหล่าข้าราชการบริวารต่างสงสัยกันว่า
ชฎิลดาบสเหล่านี้เป็นที่เคารพของชาวอมครมาท พระสมณโคดมเป็นศิษย์ของพวกอูเรลกัสสปะหรือพวกอูเรลกัสส
ปะเป็นศิษย์ของพระสมณโคดม

พระพุทธเจ้าทราบวาระจิตของข้าราชการเหล่านั้น จึงรับสั่งกับพระอูเรลกัสสปะว่า กัสสปะ เพราะเหตุไรท่านจึง
ละลัทธิของท่านมาบวชในศาสนาของเรา ท่านพระอูเรลกัสสปะกราบลงแล้วก็เหาะขึ้นไปในอากาศสูง ๗ ชั่วโมง
แล้วลงกราบพระพุทธองค์ประกาศตนเป็นศิษย์ พวกนั้นก็พากันล้อมไสว่าท่านอูเรลกัสสปะที่เร้าทั้งหลายเคารพนับ
ถือ ยังยอมตนเป็นศิษย์ของพระสมณโคดม จึงต่างทำความสำคัญและตั้งใจรับฟัง พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงธรรม
เทศนาอนุพุทธิกถา จนบุคคลเหล่านั้นได้บรรลุมรรคผลและตั้งอยู่ในภูมิธรรมตามฐานะและอุปนิสัย เป็นความสำเร็จ
ที่ยิ่งใหญ่

ในส่วนพระสงฆ์สาวก ต่างก็แยกกันออกแสดงธรรมประกาศพระพุทธศาสนา ได้รับผลสำเร็จอย่างกว้างขวาง มี
กุลบุตรผู้มีศรัทธาทาเข้ามาบวชเป็นอันมาก แสดงว่าการเผยแผ่นี้เป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนา
เจริญมาได้เพราะการเผยแผ่ ดังนั้นเราผู้เป็นศิษย์สาวก แม้เวลาผ่านมากกว่า ๒,๐๐๐ ปีแล้ว ก็ยังดำเนินการตามหลักของ
พระพุทธเจ้าที่ทรงเผยแผ่พระศาสนา

พระพุทธศาสนาเจริญได้รวดเร็วเพราะการเผยแผ่ ศาสดาเจ้าลัทธิต่างๆ ในยุคนั้นสมัยนั้นมีมาก เราได้อินชื่อเหล่า
นักบวชผู้เป็นศาสดาเจ้าลัทธิ เป็นดาบสบ้าง เป็นปริพาชก อาชีวก อเจลกนิครนถ์บ้าง มีหลายลัทธิ แต่วิธีการสู้ของ
พระพุทธเจ้าไม่ได้ พวกเหล่านั้นตั้งสำนักอยู่ ไครปรารถนาจะมาหา จึงได้แนะนำและสอนลัทธิของตน ไม่นานก็แล้วไป
พระพุทธองค์ไม่ทรงรอให้คนมาหา แต่พระองค์เสด็จไปหาผู้ที่ที่จะรับพระธรรมเทศนาผู้ที่ควรรับพระธรรมเทศนา
ไม่รอแต่ให้เขามาหา นี่เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระศาสนาเจริญรวดเร็ว

เคยเล่าเปรียบเทียบให้ฟังว่า แต่ก่อนนี้ป่าดงมันทึบ ต้นไม้ยังมาก เป็นป่ามาก ที่บ้านเดิมคือคือบ้านเดิมเกิดของผม อยู่ที่
อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา อยู่ติดกับดงพญาไฟ พวกพรานที่ไปหาเนื้อจัดเป็น ๒ พวก พวกหนึ่งเรียกว่า พวก

นั่งห้าง มีต้นไม้ที่ลูกมันสุกแล้วมีพวกสัตว์ป่ามากิน โดยมากินน้ำในหนองที่มีน้ำ พวกพรานนั่งห้างก็ขึ้นต้นไม้ไปคาด ห้าง เอาไม้ตัดเป็นท่อนๆ ผูกเข้าเป็นห้างไปนั่งอยู่บนนั้น คอยดักสัตว์ที่มากินน้ำกินผลไม้ ถ้าสัตว์มาก็ได้ยิง ถ้าสัตว์ไม่ มากก็ไม่ไฉน นี่พวกหนึ่ง

อีกพวกหนึ่งคือพวกตามล่า ผมเคยเป็นลูกน้องพวกพราน เขาเรียกว่า ลูกแหล่ง มีหลอดเป่าตามหลายคน ราวเก้าคนสิบ คน พวกพรานเขาก็ออกดักหัวดอน เราก็ตามรอยไป เดินตามรอยไปพร้อมกับเป่าหลอดเรื่อย ๆ โกล้เข้าไป สัตว์ได้ยิน เสียงคนก็วิ่งออกจากดอน จะไปดอนอื่น พวกพรานก็ยิง เขายังโดยไม่เล็งปืนมาทางที่เราอยู่ เขารู้ว่าลูกแหล่งอยู่ที่ไหน ทางไหนจากเสียงหลอดที่เราเป่าพรานพวกนี้เป็นพวกตามล่า ไม่ได้แต่รอให้เนื้อมาหา

นี่ก็มาเทียบกับศาสดาเจ้าลัทธิต่างๆพวกที่ตั้งสำนักรอให้บริษัทมาหา คล้ายกับพรานพวกที่นั่งห้าง เนื้อมาก็ไฉน เนื้อ ไม้มาก็ไม่ไฉน บางทีไปนั่งคอยตลอดรุ่งโดยไม่ไฉน ส่วนพวกพรานตามล่านี้ไปกลางวัน ไปตามดอนที่มีรอยเนื้อ ลูกน้องตามรอยเป่าหลอดไล่ พวกพรานว่าตามล่า วิธีประกาศพระศาสนาแบบของเราคืออาจเรียกว่าแบบที่เขาล่าได้ เหมือนกัน คือล่าเวไนย ไม่ได้รอแต่ให้เขามาหา

พระธรรมทูตนี้ก็ปฏิบัติตามพระองค์พระพุทธเจ้า คือ ล่าเวไนยไปหาเขา ไปแนะนำสั่งสอนเขาตามกำหนดตามสายที่ จัดไว้ ใครจะไปตำบลไหน อำเภอไหน แบ่งกันไปทำหน้าที่ตามความเหมาะสม เป็นการปฏิบัติตามรอยพระพุทธองค์ เป็นการทำให้พระศาสนาเจริญและมั่นคงถาวร

ศาสนามีประโยชน์อย่างไร มีความจำเป็นอย่างไร เราทำเพื่ออะไร ก่อนจะมีศาสนาเป็นหลักฐานขึ้นมาได้นั้นยาก เหลือเกินต้นเดิมมนุษย์เราไม่ทราบว่ามีมาจากไหน เกิดจากอะไรไม่มีใครรู้ศาสนาคริสต์บอกว่าพระเจ้าสร้างโลก สร้าง มนุษย์ เราไม่ทราบว่ามีมาจากไหน เกิดจากอะไรไม่มีใครรู้ ศาสนาคริสต์บอกว่าพระเจ้าสร้างโลก สร้างมนุษย์ขึ้นมา แต่ มันผิดธรรมชาติธรรมดาอยู่

ในคัมภีร์ไบเบิล กล่าวว่าพระเจ้าสร้างมนุษย์ก่อน ต่อมาเมื่อมีดึกก็สร้างอาทิตย์ขึ้นมา กลางคืนมีดึกก็สร้างพระจันทร์ขึ้น อีกแต่ความจริงนั้นความอบอุ่นกับแสงสว่างนี้สำคัญมาก ถ้าไม่มีความอบอุ่น อุณหภูมิไม่ดี แสงสว่างไม่มี ก็เกิด สิ่งมีชีวิตขึ้นมาไม่ได้

แต่ก่อนนี้พวกคนจีนบูชาพระจันทร์ เมื่อไม่นานมานี้อเมริกันเขาส่งจรวดขึ้นไปบนพระจันทร์ บนพระจันทร์นี้อากาศก็ ร้อนเร็วเย็นก็เย็นเร็ว และเย็นก็เย็นมาก ร้อนก็ร้อนมาก บนพระจันทร์ไม่มีน้ำ ไม่มีอากาศ เพราะฉะนั้นบนพระจันทร์ นี้เราจะวิ่งเราจะกระโดดอย่างตึกนี้เราก็กระโดดข้ามได้ บนพระจันทร์ไม่มีอากาศเดินก็โหยงๆ เพราะมันไม่หนัก ไม่มี น้ำหนัก ไม่มีอากาศ ไม่มีความรู้สึก ไม่มีอากาศก็พูดไม่มีเสียง ที่เราพูดมีเสียงก็เพราะมีอากาศ เราพูดออกมากระทบกับ อากาศแล้วเป็นคลื่นไปเข้าหู ในพระจันทร์ไม่มีอากาศจึงพูดไม่มีเสียง เมื่อไม่มีอากาศไม่มีน้ำ พืชสัตว์ต่างๆ ก็เกิด ไม่ได้ มันสว่างนาน มีคนาน มีดึกมีคนาน สว่างก็สว่างนาน หนาวก็หนาวมาก ร้อนก็ร้อนมาก จึงไม่มีพืชอะไรเกิด เมื่อ ไม่มีพืชเกิดสัตว์ต่างๆ ก็เกิดไม่ได้

บนโลกเรานี้ สิ่งมีชีวิตต่างๆ นั้นพวกต้นไม้ต้นหญ้าต่างๆ มันเกิดก่อนเราเป็นพืชของเรา พวกสัตว์สี่เท้า สัตว์สองเท้า สัตว์ไม่มีเท้าสัตว์ต่างๆ เหล่านี้เกิดทีหลัง เพราะเราจะต้องกินผักกินหญ้ากินผลไม้กินใบไม้ กินรากเหง้าต้นไม้ที่เกิดมา ก่อน เราเพราะฉะนั้นพวกต้นไม้ต้นหญ้ามันเป็นพืชของเราเนื่องจากเกิดก่อนเรา เราเกิดมาจากไหนและใครเป็นปฐม บุรุษมนุษย์คนแรกไม่รู้ ทางคริสต์ก็เลยว่อาดัมกับอีวา

ทางศาสนาพราหมณ์ถือว่าพระพรหมเป็นผู้สร้าง พระพรหมเกิดขึ้นมาเอง ว่าในโลกนี้มีละอองจับกันเป็นก้อนเรียกว่า “ไขพรหม” คือ “พฺรหฺมาณฺฑ” ก่อนที่ว่ามันแตกซีกบนเป็นฟ้าซีกล่างเป็นดิน แล้วก็มีความพรหมออกมา คือ ที่เรียกว่าพระพรหม เป็นผู้สร้างมนุษย์สร้างสิ่งต่างๆ เอาหัตถ์ซ้ายซัดไป เอาหัตถ์ซ้ายลูบหัตถ์ขวาซัดไป เป็นพระอิศวร พระนารายณ์ แล้วก็สร้างพระปราชญ์ขึ้นมา ช่วยกันสร้างสัตว์และอะไรต่ออะไร ว่าไปอย่างนั้นก็มี พระพรหมนี้ก็เลยเป็นเลขหนึ่ง เป็นต้น และเป็นสขัมภู คือเกิดเอง จากก้อนธุลีที่มันรวมตัวกันเข้าเป็นฟองไขใหญ่แล้วแตกออกสองเสี่ยงเป็นฟ้ากับดินนั้น

ทางภาคอีสาน มีเรื่องเก่าเล่ากันมา ยังหาหนังสืออ่านไม่ได้เพียงแต่ผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่ามีปู่สังกะสาอย่าสังกะสี สร้างโลกขึ้นมา “แผ่นดินเท่าสอเอ็ก ต้นไม้เท่าลำเทียน” เอาดินมาปั้นเป็นมนุษย์เป็นสัตว์และอะไรต่ออะไรต่างๆ ทางจีนก็มีเรื่องของคนต่างออกไปเราจึงรู้ไม่ได้ว่ามนุษย์เรามาจากไหน

มนุษย์เราที่มีรูปร่างต่างๆ กัน อาจจะเป็นเพราะอาหาร เพราะอากาศ พวกดำก็ดำ พวกเขาก็ขาว พวกไม่ดำไม่ขาวเขาจัดเป็นพวกผิวเหลือง พวกเรานี้เข้าให้ก็เป็นพวกผิวเหลือง แต่ร่างกายคนเราทางแพทย์บอกว่าใช้กัน ได้ เข้ากัน ได้ แต่งงานกันได้ เส้นสายของอวัยวะภายในต่างๆ เหมือนกัน เข้ากัน ได้ ใช้กัน ได้ แสดงว่าเป็นพืชพันธุ์ที่สืบต่อกัน ที่มีรูปร่างต่างกันนั้นเพราะอากาศและอาหารที่เป็นคนป่าคนคอยอยู่ตามดงตามป่า กว่าจะเป็นคนเจริญก็หลายหมื่นหลายแสนปี เมื่อพบธรรมชาติอะไรต่างๆ ก็คอยจับเหตุจับผลเมื่อจับเหตุผลได้ก็ค่อยเจริญขึ้น

เขาว่าความกลัวนี้เป็นของสำคัญ ศาสนาจะเกิดก็เพราะความกลัว เห็นธรรมชาติ เช่นอยู่ดีๆ ไฟผ่าเปรี้ยงมาจากไหนไม่รู้ เตี้ยผ่นตกเตี้ยฟ้าผ่าแลบฟ้าผ่า ในฤดูแล้งก็เกิดไฟไหม้ป่า ไม่รู้ไฟมันมาจากไหน ผ่นตกก็ไม่รู้ว่ามาจากไหน กว่าจะรู้ อะไรเป็นอะไรก็เป็นเวลาหมื่นๆ แสนๆ ปี เพราะความกลัวธรรมชาติปรากฏการณ์ต่างๆ จึงหาที่พึ่งแล้วก็กราบไหว้ภูเขาดินไม้เป็นต้น ในพระธรรมบทก็มีเค้าอยู่ว่า

พหิ เว สรณิ อนุติ ปพพตานิ วนานิ จ
อารามรูกขเจตฺยานิ มนุสฺสา กยตฺชชิตา
เนตฺติ โข สรณิ เชมฺ เนตฺติ สรณมุตฺตมํ
เนตฺติ สรณมคฺคมฺ สพพทุกขา ปมฺจุจติ

แปลว่า คนโดยมากถูกความตายมากुकคาม มีความกลัว ก็นับถือภูเขาดินไม้ อะไรต่างๆ นับถือพระดิน พระน้ำ พระไฟ พระลม คือพระธรณี พระวรุณ พระอัคคี พระพาย อะไรเหล่านี้ ซึ่งที่แท้แล้วไม่อาจเป็นที่พึ่งให้พ้นทุกข์ได้แต่อย่างใด มนุษย์เราเจริญขึ้นโดยลำดับ รู้ว่าอะไรเป็นอะไร โดยถูกต้องเพิ่มขขึ้นตามลำดับจนถึงสมัยที่พระพุทธรองค์ของเรามาอุบัติและได้ตรัสรู้ นี่เป็นสมัยที่เจริญมากแล้วและวิวัฒนาการหรือความเจริญของมนุษย์นี้เกี่ยวข้องกับจักรหรือลืออยู่ด้วย ถือกันว่าจักรหรือลือเป็นของสำคัญ เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความเจริญก้าวหน้าและความสำเร็จ

จักร นี้ภาษามคธหรือบาลีเรียก จกฺก ภาษาสันสกฤตเป็น จกร แปลว่าล้อ รูปวงกลม มีวงมีกม มีก่า มีคุม ทางอีสานเรียก “ตีน” สำหรับรถก็เรียกว่าตีนรถ สำหรับเกวียนเรียกว่าดินเกวียน ถ้า “ลือ” เขาหมายเอาที่ภาคกลางเรียกตะเฒ่า สำหรับลากไม้ ตะเฒ่านั้น ตีนของมันไม่มีกม ไม่มีก่า มันทึบๆ มีคุม คำว่า ลือ ภาคเหนือภาคพายัพเขาหมายเอา เกวียน คือเกวียนทั้งเล่มเขาเรียกว่าลือ ภาคกลางเขาหมายเอาจักกะเป็นลือ ซึ่งภาคอีสานเรียกว่าดิน เช่นตีนรถดินเกวียน เพราะฉะนั้นเมื่อถูกรถทับเกวียนทับ เขาไม่เรียกว่ารถทับเกวียนทับ แต่เรียกว่ารถเหยียบ เกวียนเหยียบเช่นกับที่ว่า

ช่างเหยียบ ควาชเหยียบ นี่คือภาษาที่มันเพี้ยนๆ กัน

ที่จะเกิดลื่อนี่ ว่ากันว่าครั้งแรกพวกป่าพวกคอยก็เพียงเอาไม้ผูกกันเข้าสำหรับใช้ลากเนื้อลาอะไรก็ได้ ต่อมาก็แก้ไข ทำให้สะดวกเพิ่มขึ้น ถึงตัดไม้ให้เป็นท่อน เจาะให้เป็นรู เอาไม้สอดในรูเป็นล้อ และต่อมาก็ทำดีขึ้น เป็นกงเป็นกำ เป็นล้อเป็นเกวียนขึ้นมาเรียกว่าเกวียน เรียกว่ารถ ช่วยให้เดินทางและขนส่งของได้เร็วและสะดวก

ในอินเดีย พวกอริยกะหรืออารยันที่แผ่เข้ามาในอินเดียได้ก็เพราะมีล้อ ช่วยให้เดินเร็วเดินสะดวก จึงชนะพวกเผ่าเดิมในอินเดีย ที่ไม่เจริญ ไม่มีล้อไม่มีล้อ ไม่มีเครื่องพาหนะเดินเร็ว เราเพราะฉะนั้นพวกอารยันจึงได้นับถือว่าเป็นของวิเศษ มาถึงสมัยพระพุทธศาสนาของเรา เราก็ให้ความสำคัญแก่จักรหรือล้อเช่นกัน โดยใช้คำว่า “ธรรมจักร” ซึ่งแปลว่า “ล้อธรรม” เป็นชื่อพระธรรมเทศนาครั้งแรกที่พระพุทธองค์ทรงแสดง และใช้เครื่องหมายธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์สำคัญของพระพุทธศาสนาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

มาสมัยใหม่นี้ มนุษย์เราก้าวหน้าขึ้น คิดแปลงให้ดียิ่งขึ้นโดยลำดับ จนมาเป็นรถยนต์ต่างชนิดต่างแบบเช่นที่เราเห็น ให้ความสะดวกและมีความเร็วสูงกว่าสมัยเก่าเป็นอันมาก ด้านเรือน้ำก็ทำไปๆ จนถึงต่อเรือได้ เริ่มแรกก็เป็นเรือขุด ต่อมาก็ต่อได้ คือทำเป็นเรือต่อ และต่อมาก็สามารถเอาเหล็กมาต่อเป็นเรือได้ เรือแต่ก่อนใช้ใบ คือแล่นด้วยกำลังลม ต่อมาก็ใช้กำลังไอน้ำ ถึงสมัยปัจจุบันใช้นิวเคลียร์ซึ่งให้พลังมหาศาล ทางอากาศก็มีการคิดแล้วค้นคว้าทดลอง จนมีเครื่องร่อนเครื่องบินไปได้อย่างรวดเร็วมาก นี่ก็เกี่ยวกับความเจริญของมนุษย์ทางการเคลื่อนไหวติดต่อ จะเจริญต่อไปอย่างไรเราก็ยังรู้ไม่ได้

มนุษย์เรา จะมีความสุขสมบูรณ์ก็เมื่ออยู่ด้วยกันได้ โดยไม่มีการเบียดเบียนกัน ก่อนที่มนุษย์เราจะรวมกันอยู่เป็นบ้านเมืองนั้น เดิมก็อยู่ป่าอยู่คอกต่างคนต่างอยู่ หนักเข้าต้องพึ่งพาอาศัยกันจึงมีการรวมกลุ่มกัน เจริญใหญ่โตขึ้นโดยลำดับ ก็มาเป็นบ้านเป็นเมือง และเมื่อมาเป็นบ้านเป็นเมืองแล้วที่จะไม่ให้มีการเบียดเบียนกันก็จำเป็นจะต้องมีกฎที่เกณฑ์ ที่เรียกว่ากฏสังคม กฏประชาคม อะไรทำนองนี้

อย่างศีล ๕ นี้ความจริงก็มีมาก่อนพระพุทธเจ้า คือเมื่ออยู่ด้วยกันมากๆ ก็มีการทำร้ายกันตีกันฆ่ากัน จึงออกกฎเกณฑ์บังคับใครทำก็ลงโทษต้องฆ่าให้ตายไปตามกัน เรื่องทรัพย์สมบัติก็อยู่ด้วยกันไปลักขโมยกันไม่ได้ เรื่องรักๆ ใคร่ๆ ฝั่วๆ เมียๆ ก็เป็นเรื่องลำบาก บางทีอยากได้ก็ไปขุดเอาลูกเขาเอา ลูกลาถูกเมียเขาเกิดเคียดแค้น จึงมีกฎเกณฑ์เป็นข้อห้ามเกี่ยวกับเรื่องความคิดทางกามขึ้นและการพูดโกหกหลอกลวงอะไรต่างๆ ก็ทำความชั่วทำความเคียดแค้นให้เกิดจึงได้มีข้อห้ามทางนี้ขึ้น ข้อที่ยกก็คือเห็นว่าเรื่องทั้งหมดมาจากต้นเหตุคือความมีนเมา ความประมาท จึงได้มีข้อห้ามเกี่ยวกับการดื่มของเมามาขึ้น แล้วมาถึงสมัยพระพุทธเจ้าของเรา

พระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วได้ทรงนำเอากฎของสังคมดังกล่าวนี้มาบัญญัติเป็นศีล เกิดเป็นศีล ๕ ในพระพุทธศาสนาขึ้น แล้วศีลทั้งหลายก็แตกออกจากรูปนี้ ศีลทำให้สังคมอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขเพราะทำให้สังคมมีระเบียบ มีกฎเกณฑ์ สังคมที่ไม่ระเบียบไม่มีกฎเกณฑ์ย่อมเบียดเบียนกัน หากความสงบสุขไม่ได้ เมื่อศีลเป็นหลักทางศาสนา จึงอาจกล่าวได้ว่าศาสนาทำให้มนุษย์มีความสุขทำให้สังคมมีความสุข ทำให้มนุษย์สมบูรณ์ขึ้น ศาสนาจึงมีความจำเป็นดังนี้

นอกจากศาสนามีหลักศีลช่วยให้สังคมอยู่เป็นสุขดังกล่าวนั้นแล้วพระพุทธศาสนาของเรายังมีหลักธรรมสอนให้คนประพฤติปฏิบัติเพื่อให้ได้รับประโยชน์ ได้รับความสุข ทั้งในชาตินี้และชาติหน้ารวมทั้งประโยชน์หรือความสุขอย่างสูงสุดคือพระนิพพานด้วย ที่เรียกว่าทิฐุธรรมมีกัตตะ ประโยชน์ในโลกนี้ สัมปรายิกัตตะ ประโยชน์ในโลกหน้า และ

ปรหมัตละ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน พระศาสนาจึงเป็นสิ่งดี สิ่งประเสริฐ ช่วยบุคคลได้ด้วยประการฉะนี้

พระพุทธองค์ รวมทั้งพระสงฆ์สาวก ได้ทำการประกาศพระศาสนา ให้มหาชนได้มีที่พึ่งอันอุดมอันประเสริฐ ช่วยให้พ้นทุกข์ได้ให้พระศาสนาแผ่ขยายและสถิตสถาพรสืบมาจนบัดนี้ เราทั้งหลายก็ดำเนินตามอยู่ เป็นการปฏิบัติตามพระพุทธจริยาและพระบรมพุทโธวาท

การเผยแผ่พระศาสนาให้เข้าไปสู่จิตใจของประชาชน เป็นหน้าที่อันหนึ่งที่พระภิกษุพึงกระทำ หลวงปู่ดูลย์ท่านได้ส่งเสริมให้กิจการพระศาสนาและคุณภาพของพระภิกษุสามเณรเจริญรุ่งเรืองทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติ

โดยเฉพาะด้านการปฏิบัติก็มีหลักฐาน ที่สำนักบูรพารามของท่าน ได้มีการสอนสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐานกันอย่าง เป็นล่ำเป็นสัน เอาจริงเอาจัง แต่ไม่เป็นที่เอิกเกริกมากนัก ในหนังสือ “อตุโล ไม่มีใดเทียม” มีความกล่าวไว้ว่า

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสมัยที่หลวงปู่ท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น มีชาวสุรินทร์จำนวนไม่น้อยที่ไม่รู้จัก หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ดัง จะเห็นจากเรื่องราวที่ว่า “ชาวคณะจังหวัดสุรินทร์ ผู้ใฝ่ในการบุญการกุศล ได้พากันเหมารถบัส เพื่อไปกราบนมัสการ หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ที่คอยบัง เชียงใหม่บ้าง ไปกราบหลวงปู่ฝั้น อาจาโร ที่สกลนครบ้าง พระคุณเจ้าเหล่านั้นได้ กล่าวเป็นเชิงชี้แนะแก่ชาวสุรินทร์เหล่านั้นว่า ที่จังหวัดสุรินทร์เองก็มีพระอริยเจ้าผู้มีคุณธรรมสูงอยู่ที่นี่ คือหลวงปู่ ดูลย์ อตุโล ทำไมจึงไม่ไปกราบ หรือทำไมจึงไม่รู้กัน อุตสาห์คั่นคั้นตะเกียกตะกายไปถึงที่ไกลๆ โดยที่ไม่รู้ว่าที่ จังหวัดของตนก็มีพระศิษย์สุดุดออยู่เหมือนกัน”

ข้อความนี้คัดลอกจากบันทึกในหนังสือ “อภิญญาโนบุชา” อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่สาม อภิญญาโน เมื่อ วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕

จากความทรงจำของท่านเจ้าคุณพระโพธิ์นันทมุนี ได้เล่าถึงภารกิจด้านการเผยแผ่พระศาสนาของหลวงปู่ว่า ใน ระหว่างที่หลวงปู่ยังมีชีวิตอยู่นั้น งานหลักประเภทหนึ่งนั่นคือ งานก่อสร้าง ปฏิสังขรณ์และขยายวัดวาไปตามสาขา ต่างๆ

กล่าวคือ เมื่อฝ่ายกัมมัฏฐาน เผยแผ่ไปสู่ญาติโยมทางไหนก็ตาม กิจกรรมทางด้านวัดวา ก็จะเกิดขึ้นตามมา ไม่ว่าแต่ละ จุดแต่ละแห่ง ญาติโยมแต่ละตำบล แต่ละอำเภอ ล้วนอยากได้ “วัดป่า” ล้วนอยากได้พระปฏิบัติทั้งนั้น

อันนี้ เท่าที่ได้ฟังๆ ได้เห็นมา นับว่าเป็นการลำบาก เป็นการเพิ่มภาระแก่หลวงปู่อย่างยิ่ง คือ ไม่มีกำลังคน ไม่สามารถ จะหาพระเณร ไปโปรดญาติโยมให้ได้หลายจุด และให้ได้หลายแห่ง ก็เป็นอันว่าขัดข้องพอสมควร

แต่เมื่อชาวบ้านเขาไม่ได้พระไป ก็หาโอกาสมาฟังเทศน์ฟังธรรมเป็นครั้งคราว หรือมาทำบุญบริจาคทานที่หลวงปู่เป็น ครั้งคราวเพื่อฟังข้อวัตรปฏิบัติหรือข้อแนะนำกัมมัฏฐาน

อาจกล่าวได้ว่า ญาติโยมผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐาน ปฏิบัติสมาธิภาวนาในจังหวัดสุรินทร์ เมื่อเทียบกับจังหวัดอื่นแล้ว มักจะมี ข้อสังเกตว่า ในจังหวัดอื่นนั้นพระสงฆ์สามารถปฏิบัติกัมมัฏฐานได้ดีแต่ทางจังหวัดสุรินทร์ แสดงให้เห็นว่าญาติโยม จะมีโอกาสทำได้ดีเป็นจำนวนมาก

เพราะเท่าที่หลวงปู่เผยแผ่คุณธรรมมา การเข้าถึงสมาธิปัญญานั้น ทำให้ญาติโยมตื่นตัวในการประพฤติปฏิบัติฝ่าย

กัมมัฏฐานเป็นอันมาก

ท่านพระอาจารย์สุวจน์ สุวโจ ศิษย์อาวุโสองค์หนึ่งของหลวงปู่ได้เคยพูดเปรียบเทียบในเรื่องนี้ว่า
ทางแพบีสานเหนือ เช่น อุบล อุตร ขอนแก่น นั้น ในแง่การปฏิบัติรับใช้เลี้ยงดู ถวายอาหารการบริโภค การบำรุงพระ
กัมมัฏฐานทำให้ได้ดี แต่แง่ของการตั้งใจทำสมาธิภาวนานั้น ผู้ทางจังหวัดสุรินทร์ไม่ได้

ส่วนทางสุรินทร์นั้น ในแง่การทะนุบำรุงปัจจัย ถวายอุปถัมภ์แก่พระกัมมัฏฐานทางวัดนั้น ผู้ทางอีสานเหนือไม่ได้
แต่ถ้าแง่การตั้งจิตสมาธิภาวนารักษาศีล ๘ ตามจำนวนแล้วทางสุรินทร์นี้ไม่ใช่ธรรมดาเลย ทางสุรินทร์กับบุรีรัมย์
แถวนี้นับว่าการปฏิบัติภาวนาอยู่เกณฑ์ดี

พระเถระผู้ใหญ่ท่านให้ข้อสังเกตดังนี้ และเท่าที่สังเกตมาก็เห็นว่าเป็นไปดั่งนั้นจริง ทั้งนี้ คงเป็นผลจากที่หลวงปู่ได้
ทุ่มเทความรู้ความสามารถในการเผยแผ่ทางกัมมัฏฐาน พร้อมกับสนใจในการศึกษาด้านพระปริยัติไปด้วยกระมัง จึง
ได้ผลออกมาในลักษณะดังกล่าว

หนังสือเล่มนั้นได้กล่าวถึงแนวทางการสอนของหลวงปู่ไว้ว่าสำหรับศิษยานุศิษย์ที่เป็นสามเณร และปรารธนาจะเจริญ
งอกงามอยู่ในบรรพบุรุษศาสนานั้น หลวงปู่จะชี้แนะแนวทางดำเนินปฏิบัติไว้ ๒ แนวทาง ซึ่งท่านให้ความเห็นว่า ผู้ที่
จะเป็นศาสนทายาทนั้น ควรทำการศึกษาทั้งสองด้านคือ ทั้งปริยัติและปฏิบัติ

ดังนั้น หลวงปู่จึงแนะนำว่า ผู้ที่อายุน้อยและมีแวว มีความสามารถในการศึกษาเล่าเรียน ก็ให้เล่าเรียนพระปริยัติธรรม
ไปก่อนในเวลาที่ยังว่างจากการศึกษาก็ให้ฝึกฝนปฏิบัติสมาธิภาวนาไปด้วยเพราะจิตใจที่สงบ มีสมาธิ ย่อมอำนวยความสะดวกแก่
การเล่าเรียน

เมื่อผู้มีความสามารถที่จะศึกษาเล่าเรียนต่อไปในชั้นสูงๆ ได้ หลวงปู่ก็จะจัดส่งให้ไปเรียนต่อในสำนักต่างๆ ที่กรุงเทพฯ
หรือที่อื่นที่เจริญด้วยการศึกษาด้านปริยัติธรรม

ศิษยานุศิษย์ของหลวงปู่จึงมีมากมายหลายรูปที่ศึกษาพระปริยัติธรรมจบชั้นสูงๆ ถึงเปรียญ ๘ เปรียญ ๕ ประโยค หรือ
จบระดับปริญญาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ จนกระทั่งไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ เช่น อินเดีย ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส และ
สหรัฐอเมริกา

สำหรับอีกแนวทางหนึ่งนั้น สำหรับผู้ที่มีอายุมากแล้วก็ดี ผู้ที่รู้สึกว่ามันสมองไม่อำนวยต่อการศึกษาก็ดี ผู้ที่สนใจใน
ชุดกัมมัฏฐานก็ดี หลวงปู่ก็แนะนำให้ศึกษาพระธรรมวินัยให้พอเข้าใจให้พอคุ้มครองรักษาตัวเองให้สมควรแก่สมณ
สารูป แล้วจึงมุ่งปฏิบัติกัมมัฏฐานต่อไปให้จริงจัง
ก็แลสำหรับผู้เลือกแนวทางที่สองนั้น หลวงปู่ยังชี้แนะไว้อีก ๒ วิธี

คือ ผู้ที่ใฝ่ในทางชุดกัมมัฏฐานตามแบบฉบับของ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต หลวงปู่ก็จะแนะนำและส่งให้ไปอยู่รับ
การศึกษาอบรมกับครูอาจารย์จังหวัดสกลนคร อุตรธานี และหนองคาย

โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สำนักวัดป่าอุดมสมพร และสำนักถ้ำขามของท่านอาจารย์ฝั้น อาจาโร หลวงปู่ได้ฝากฝังไปอยู่มาก
ที่สุดและมาในระยะหลังมีฝากไปที่สำนักวัดป่าบ้านตาดของท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน บ้าง

เป็นที่สังเกตว่า ไม่มีลูกศิษย์ลูกหาที่สนใจใฝ่ในกิจจุดงค์คนใดที่หลวงปู่จะแนะนำให้ไปเอง หรือเที่ยวเสาะแสวงหาเอาเอง หรือเดินทางไปสำนักนั้นๆ เอง

ในเรื่องนี้ท่านเจ้าคุณพระโพธิญาณมุนี ยืนยันว่า หลวงปู่เคยใช้ให้ท่านเจ้าคุณเองเป็นผู้นำพระไปฝากไว้ที่สำนัก ท่านพระอาจารย์ฝั้น หลายเที่ยวหลายชุดด้วยกัน ศิษย์ที่ได้รับการฝึกอบรมจากสำนักท่านอาจารย์ฝั้นนั้นก็ได้กลับมาบำเพ็ญประโยชน์แก่การพระศาสนาด้านวิปัสสนาธุระที่จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์หลายท่านด้วยกัน จนกระทั่งมีไปเผยแพร่พระศาสนาในด้านนี้ถึงสหรัฐอเมริกาที่หลากหลายรูป ในปัจจุบันนี้ ทั้งนี้ก็เป็นเพราะผลการสังเกตเห็นแววและส่งเสริมสนับสนุนของหลวงปู่ตนเอง

ส่วนอีกวิธีหนึ่งนั้น หลวงปู่ชี้แนะไว้สำหรับผู้ที่สนใจจะปฏิบัติทางด้านสมาธิวิปัสสนาเพียงอย่างเดียว ไม่สนใจในจุดงค์ก็มีพื้นฐานอาจเป็นด้วยไม่ชอบการนั่งห่มแบบนั้น หรือมีสุขภาพไม่เหมาะแก่การฉันอาหารมื้อเดียว หรือเพราะเหตุผลอื่นใดก็ตาม

หลวงปู่ถือว่า การปฏิบัติธรรมนี้ไม่จำเป็นต้องเดินทางไปที่ไหนในเมื่อกายยาว ๑ วา หนา ๑ คืบ นี้แล เป็นตัวธรรม เป็นตัวโลก เป็นที่เกิดแห่งธรรม เป็นที่ตั้งแห่งธรรม เป็นที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้อาศัยบัญญัติไว้ซึ่งธรรมทั้งปวง แม้ใครใคร่จะปฏิบัติธรรมก็ต้องปฏิบัติธรรมก็ต้องปฏิบัติกายและใจเรา นี้ หาได้ไปปฏิบัติที่อื่นไม่

ดังนั้น ไม่จำเป็นต้องหอบสังขารนี้ไปที่ไหน ถ้าตั้งใจจริงแล้วนั่งอยู่ที่ไหน ธรรมก็เกิดที่ตรงนั้น นอนที่อยู่ไหน ยืนอยู่ที่ไหน เดินอยู่ที่ไหน ธรรมก็เกิดที่ตรงนั้นนั่นแล

ยิ่งกว่านั้น หลวงปู่อธิบายว่า ยิ่งผู้ใดสามารถปฏิบัติภาวนาในท่ามกลางความวุ่นวายของบ้านเมืองที่มีแต่ความอึกทึกครึกโครมหรือแม้แต่กระทั่งในขณะที่รอบๆ ตัวมีแต่ความเอะอะวุ่นวาย ก็สามารถกำหนดจิตตั้งสมาธิได้ สมาธิที่ผู้ผู้นั้นทำให้เกิดจึงเป็นสมาธิที่เข้มแข็งและมั่นคงกว่าธรรมดา ด้านเหตุผลที่สามารถต่อสู้อาชนะสภาวะที่ไม่เป็นสัปปายะคือ ไม่อ่านวนั้นเอง เพราะวาสถานที่เปลี่ยววิเวกนั้น ย่อมสัปปายะ อ่านวนให้เกิดความสงบอยู่แล้ว จิตใจย่อมหยั่งลงสู่สมาธิได้ง่ายเป็นธรรมดา

หลวงปู่ยังเคยบอกด้วยว่า การเดินจงกรม จนกระทั่งจิตหยั่งลงสู่ความสงบนั้น จะเกิดสมาธิที่แข็งแกร่งกว่าสมาธิที่สำเร็จจากการนั่งหรือนอน หรือแม้แต่การเข้าป่ายิ่งนัก

ด้วยเหตุนี้ จะสังเกตเห็นว่า ในแถบจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ จะมีนักปฏิบัติหลายท่านชอบไปนั่งสมาธิใกล้ๆ รางพินพาทยหรือใกล้ๆ ที่ที่มีเสียงอึกทึกครึกโครมต่างๆ ยิ่งดังเอะอะนำเวียนหัวเท่าไรก็ยิ่งชอบ

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการทำสมาธินั้น ความจริงแล้วย่อมไม่เลือกสถานที่ปฏิบัติก็ตาม แต่สำหรับผู้ที่มีจิตเบา วอกแวกง่าย หรือผู้ที่ต้องการ “เครื่องทุ่นแรง” จำเป็นต้องอาศัยสภาพแวดล้อมที่อ่านวนความสงบ พึงแสวงหาสถานที่วิเวกหรือออกจุดงค์ก็มีพื้นฐานแสวงหาที่สงบที่เปลี่ยว เช่น ถ้า เขา ป่าดงหรือป่าช้าที่น่าสะพรึงกลัว จะเป็นเครื่องสงบจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน และตกอยู่ภายใต้การควบคุมของสติได้โดยง่าย ก็จะทำให้การบำเพ็ญสมาธิภาวนาสำเร็จได้สะดวกยิ่งขึ้น

ครั้งหนึ่งท่านได้เทศน์โปรดนักเลงให้กลับใจได้ ดังมีเรื่องเล่าไว้ในหนังสือเล่มสำคัญนั้นว่า

มีเรื่องเล่าสมัยที่หลวงปู่เดินทางกลับจากอุบลฯ มาสุรินทร์ เพื่อโปรดญาติโยมในครั้งแรก ท่านมาในรูปแบบของพระ
ธุดงค์กัมมัฏฐาน และพำนักโปรดญาติโยมอยู่ที่สำนักป่าบ้านหนองเสม็ด ตำบลเฉลียง อำเภอเมืองสุรินทร์

ในช่วงนั้น ได้มีชายหัวนึ่งแดงอันธพาลผู้หนึ่ง มีความโหดร้ายระดับเสือ เป็นที่กลังเกรงแก่ประชาชนในละแวกนั้น
กลุ่มของชายผู้นี้ท่องเที่ยวหากินแถบชายแดนไทยและกัมพูชา

เมื่อได้ยินข่าวเล่าลือเกี่ยวกับพระธุดงค์มาพำนักที่บ้านเสม็ดเขามั่นใจว่าพระจะต้องเป็นผู้มีวิชาด้านคาถาอาคมอันล้ำ
เลิศอย่างแน่นอน จึงมีความประสงค์จะได้วัดมั่งคั่งเครื่องรางของขลังประเภทอยู่ยงคงกระพัน ยิ่งไม่ออกฟันไม่เข้า

ดังนั้นจึงพาลูกสมุนตัวกลั่น ๔ คน มีอาวุธครบครัน แอบเข้าไปหาหลวงปู่อย่างเงียบๆ ขณะนั้นเป็นเวลาประมาณ ๒
ทุ่ม แดงหมูบ้านป่าถือว่าดึกพอสมควรแล้ว ชาวบ้านที่มาฟังธรรมและบำเพ็ญสมาธิภาวนาพากันกลับหมดแล้ว

กลุ่มนักร้องแสดงคนให้ประจักษ์ กล่าวอ้อนวอนหลวงปู่ว่าพวกตนรักการดำเนินชีวิตท่ามกลางลมหมอกคอบ และได้
ก่อศัตรูไม่น้อย ที่มาครั้งนี้ก็เพราะมีความเลื่อมใสศรัทธา มีเจตนาจะมาขอวิชาคาถาอาคมไว้ป้องกันตัวให้พ้นจาก
อันตราย

ขอพระคุณท่านได้โปรดมีจิตเมตตา เห็นความลำบากยากเข็ญของพวกกระผมที่ต้องฟันฝ่าอุปสรรค หลบศัตรูมุ่งร้าย
หมายขวิด ได้โปรดถ่ายทอดวิชาอาคมให้พวกกระผมเถิด

หลวงปู่กล่าวกับชายกลุ่มนั้นว่า “ข้อนี้ไม่ยาก แต่ว่าผู้ที่ได้รับวิชาอาคมของเรานั้น จะต้องมีการปรับพื้นฐานจิตใจให้
แข็งแกร่งเสียก่อน มิฉะนั้นจะร่องร้อยถาวรพิไว้ไม่อยู่ วิชาที่จะยื้อยื้อเข้าตัวเกิดวิบัติร้ายแรงได้”

ว่าดังนั้นแล้ว หลวงปู่ก็แสดงพื้นฐานของวิชาอาคมของท่านว่า “คาถาทุกคาถา หรือวิชาอาคมที่ประสงค์จะเรียนนั้น
จะต้องอาศัยพื้นฐานคือ พลังจิต จิตจะมีพลังได้ก็ต้องมีสมาธิ สมานนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็แต่จากการนั่งภาวนา ทำใจให้สงบ
วิชาที่ร่ำเรียนไปจึงจะบังเกิดผลศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีพิบัติภัยตามมา”

ฝ่ายนักร้องเหล่านั้น เมื่อเห็นอากัปกริยาอันสงบเย็นมั่นคงมิได้รู้สึกสะทสะท้านต่อพวกเขา ประกอบกับปฏิบัติภาวนา
งดงามของท่าน ก็เกิดความเย็นกาย เย็นใจ เลื่อมใสนับถือ อิกอย่างก็มีความอยากได้วิชาอาคมดังกล่าว จึงยินดีปฏิบัติตาม

หลวงปู่ได้แนะนำให้นั่งสมาธิภาวนา แล้วบริกรรมภาวนาในใจว่า พุทโธ พุทโธ ชั่วโมงประมาณ ๑๐ – ๒๐ นาที
เท่านั้น จอมนักร้องก็รู้สึกสงบเย็น ยังปีติไ้บังเกิดซาบซ่านขึ้นอย่างแรง เป็นปีติชนิดโลดโผน เกิดอาการสะอื้นสุดตัว
ขนลุกขนชัน และร้องไห้

เห็นปรากฏชัดในสิ่งที่ตนเคยกระทำมา เห็นว้าวควายกำลังถูกฆ่า เห็นคนที่มีอาการทรมานทรมานเนื่องจากถูกทำร้าย เห็น
ความซ่งช้าเลวทรามต่างๆ ของตน ทำให้รู้สึกสังเวชสลดใจอย่างยิ่ง

หลวงปู่ก็ลอบโยนให้การแนะนำว่า “ให้ตั้งสมาธิภาวนาต่อไปอีก ทำต่อไป ในไม่ช้าก็จะพ้นจากภวานานนั้นอย่าง
แน่นอน”

นักเลงเหล่านั้นพากันนั่งสมาธิภาวนาอยู่กับหลวงปู่ไปจนตลอดคืน ครั้นรุ่งเช้า อานาภาพแห่งศีลและสมาธิที่ได้รับการอบรมฝึกฝนมาตลอดทั้งคืนก็ยังปัญญาให้เกิดแก่นักเลงเหล่านั้น

จิตใจของพวกเขารู้สึกอึดอัดด้วยธรรม เปี่ยมไปด้วยศรัทธาบังเกิดความเลื่อมใส จึงเปลี่ยนใจไปจากการอยากได้วิชาอาคมขลังตลอดจนกลับใจเลิกพฤติกรรมอันทำความเดือดร้อนทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่นจนหมดสิ้น ปฏิญาณตนเป็นคำตายกับหลวงปู่ว่า จะไม่ทำกรรมชั่วทุจริตอีกแล้ว

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ในครั้งนี้ จะเห็นว่าในขณะที่พวกเขาทั้ง ๕ อยู่ต่อหน้าหลวงปู่ พวกเขาได้กระทำความชั่วอันไหลลงไปสู่ส่วนกรรมชั่วที่เขาเคยกระทำมาแล้วก็หยุดไว้ชั่วขณะ แฝงซ่อนเร้นหลบอยู่ในชั้นธันดานของเขา

ในตอนนั้นพวกเขามีเพียงความรู้สึกโลก ด้วยการอยากได้คาถาอาคมจากหลวงปู่ แต่ความโลภช่วงนั้นได้สร้างวาทะศรัทธาให้เกิด ทำให้ตั้งใจปฏิบัติตามคำสอน

ในขณะที่ตั้งใจ ความชั่วทั้งหลายก็หยุดพักไว้ ศีลก็มีความสมบูรณ์พอที่จะเป็นบาทฐานของสมาธิภาวนาได้ เมื่อรักษาได้อย่างนั้นไม่ขาดสาย จิตย่อมตั้งมั่นอยู่ด้วยดี เรียกว่า มีสมาธิจิตที่ไม่กำเริบแปรปรวน เรียกว่าจิตมีศีล และอาการตั้งมั่นอยู่ด้วยดีเรียกว่ามีสมาธิ ย่อมมีความคล่องแคล่วแก่การงาน ควรแก่การพิจารณาปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี เรียกว่าสติปัญญา

ความรู้สึกและอารมณ์ดังกล่าว ตรงตามคำสอนของพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทัตโต ที่ว่า “ศีลอันใด สมาธิอันนั้น สมาธิใดปัญญาอันนั้น”

ข้อความที่สำคัญเกี่ยวกับการพูดการเทศน์ของท่านก็คือ โดยปกติท่านเป็นคนพูดน้อย แต่คนพูดเหล่านั้นมักจะรวบรัดจำกัดความ หมดจดชัดเจน แต่มีความลึกซึ้ง ยิ่งคิดยิ่งมองเห็นความหมายมากขึ้นไปอีก

เป็นถ้อยคำที่ไม่คิดพลาดจากความจริง ถูกกาลเทศะตรงต่อพระธรรมวินัย ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้งโดยเจตนาหรือไม่เจตนา พูดตามความจำเป็นตามเหตุการณ์

คำพูดแต่ละคำไม่มีมาจาเจือปนแม้แต่น้อย ไม่พูดพร่ำเพรื่อเพื่อเจ้อ เริงเล่นหัวกับทั้งสานุศิษย์กับทั้งบุคคลอื่นทั่วไป ไม่พูดตลกคะนองหรือพูดเสียงดัง ไม่พูดเล่าถึงความฝัน ไม่พูดหรือปลอบโยนเอาอกเอาใจ หรือพูดเลียบเคียงหวังประโยชน์

เมื่อมีเหตุการณ์อะไร ไม่สมควร ที่ลูกศิษย์ประพฤติปฏิบัติหลวงปู่จะพูดครั้งเดียวแล้วก็หยุด ไม่พูดพร่ำเพรื่อ หรือเมื่อจำเป็นต้องปรามให้หยุดการกระทำนั้นก็จะปรามครั้งเดียวไม่มีอะไรต่อ คือจะมีอะไรที่แรงออกมาคำหนึ่งแล้ว ท่านก็สงบระงับไปอย่างรวดเร็วแต่เมื่อมีอะไรที่น่าพอใจ น่าชื่น ก็จะหัวเราะออกมาในวาระแรกแล้วต่อไปก็ยิ้มๆ และเป็นยิ้มที่สะอาดหมดจด เป็นปรกติ จริใจ

บุคลิกอีกอย่างที่มีประจำตัวหลวงปู่ก็คือ เมื่อเวลาสนทนากันจะไม่มองหน้าใครตรงๆ จะมองเพียงครั้งแรกที่พบ จากนั้นก็จะทอดสายตาลงต่ำ นานๆ ครั้งจะหันหรือยกหน้าขึ้นมองบ้างเมื่อจำเป็น แม้แต่เมื่อพูดกับสมณะด้วยกัน เช่น หลวงปู่ขาว เป็นต้น ท่านก็ปฏิบัติเช่นนี้ ดังนั้น เรื่องการจดจำบุคคล หลวงปู่จึงจำไม่ค่อยเก่ง

สำหรับผู้ที่หลงปู่จำได้เป็นพิเศษ ส่วนมากเป็นบุคคลที่มาปฏิบัติธรรมด้วย หรือผู้ที่นั่งสมาธิภาวนามาแล้วได้ผล
อย่างไร แล้วมากราบเรียนท่านจะได้แนะนำแนวทางปฏิบัติให้ยิ่งๆ ขึ้นไป
ส่วนผู้ที่อุปัฏฐากด้วยปัจจัยสินนั้น ท่านก็จำได้เป็นครั้งคราวแล้วแต่เหตุการณ์

ในเรื่องการประชาสัมพันธ์ คิดต่อขัดข้อง ขอความช่วยเหลือหรือขอความเห็นใจจากบุคคลอื่น หรือส่วนราชการต่างๆ
หลวงปู่ไม่เคยทำ ท่านทำไม่เป็นหรือไม่สนใจที่จะทำ เช่น การจะเที่ยวขอร้องฝากให้ลูกศิษย์เข้าโรงเรียนหรือเข้า
ทำงาน หรือขอความร่วมมือจากหน่วยราชการ ให้ช่วยอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านไม่เคยมี ไม่มีแม้กระทั่งความใกล้ชิดสนิท
สนมกับใครหรือกับตระกูลใดเป็นพิเศษ

ในกิจนิมนต์นั้น หลวงปู่ก็จะสงเคราะห์รับไปตามความสะดวกตามความเหมาะสมควร โดยไม่คำนึงถึงฐานะของ
เจ้าภาพ ไม่คำนึงถึงชั้นวรรณะหรือเห็นแก่หน้าใคร ไม่มีขึ้นอยู่กับคำแนะนำของใคร ท่านให้ความอนุเคราะห์เสมอภาค
กันหมด

การชี้แจงแสดงธรรมหรือข้อปฏิบัตินั้น หลวงปู่ไม่นิยมออกตัวหรือการอ้อมกบต เมื่อจะพูด ก็พูดชี้ไปตรงๆ ตรง
ความมุ่งหมายอันสูงสุดของการปฏิบัติธรรม พูดถึงจิต อธิบายวิธีทำให้จิตสงบ หรือการพ้นจากทุกข์โทษทางใจ นิพพาน
ความว่าง จิตเดิม จิตหนึ่ง ท่านจะแสดงเฉพาะจุดเฉพาะแนวทางตามภูมิของผู้ปฏิบัติหรือตามความสนใจของผู้เรียน
ถามท่านเท่านั้น บางทีก็พูดแบบถามคำตอบคำ

เคยมีนักปฏิบัติธรรมระดับสูงผู้หนึ่งยกย่องท่านว่า หลวงปู่แสดงธรรมด้วยการไม่พูดอย่างไรเพราะเพราะพริ้ง ดังนี้ก็มี

หลวงปู่ไม่เคยแสดงธรรมนอกเรื่องนอกราว ตลกคะนองสาธกนิทานชาดก หรือเล่นสำนวนโวหาร มีอยู่ครั้งหนึ่ง เมื่อ
หลวงปู่ไปกิจนิมนต์ และพระองค์อื่นแสดงพระธรรมเทศนาแล้วมีใครคนหนึ่งวิจารณ์การแสดงธรรมให้ท่านฟังและ
ขอคำวิจารณ์จากท่าน หลวงปู่ก็สนองตามความต้องการ โดยไม่ขัดอหยาศัยทันที ด้วยการวิจารณ์ว่า “ท่านองค์นั้นก็
แสดงธรรมไปตามความถนัด ตามความสามารถของท่านเอง”

การแนะนำศิษย์ในเรื่องการเทศน์การแสดงธรรมนั้น หลวงปู่ไม่โปรดเรื่องตลกคะนองหรือเรื่องภายนอกมากเกินไป
ท่านยอมรับการเทศน์ตลก มีมุขำขันของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจินุ โท จันทร) แห่งวัด
บรมนิวาส สมัยก่อน ซึ่งเป็นมุขำขันที่มีสาระและประกอบด้วยธรรมะ

หลวงปู่แนะนำว่า ในการแสดงธรรมเทศนานั้น ควรแสดงธรรมให้เป็นกระแส จากต่ำไปหาสูง จากง่ายไปหายาก ท่าน
ย้ำว่าถ้าต้องการจะให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ขึ้น ไม่ง่วง ก็แสดงให้เขาทราบซึ่งในเนื้อหาแห่งธรรม หรือเข้าใจธรรมข้อใด
ข้อหนึ่ง มันก็ขึ้นขึ้นมาเอง ความโง่งมหลงเซอะบรรดามีโลกพอรู้สึกตัว “รู” เท่านั้น มันก็ขึ้นเสียทั้งนั้น ผู้ฟังก็จะ
จำขึ้นในความเขลาของตน ตื่นตัวใจขึ้นมาเอง

หลวงปู่คุณย์ อดุโล ก่อนจะดับขันธ ท่านได้แสดงธรรมเป็นครั้งสุดท้ายว่า

“เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสร้างพระพุทธศาสนาให้ก่อเกิดอย่างบริบูรณ์ดังประสงค์แล้ว พระองค์จึงได้ทรงละ
วิภวตัณหา นั้นเสด็จเข้าสู่ อรูปาติเสสนิพพาน คือ ทรงเป็นผู้หมดสิ้นทุกตัณหาทรงเป็นผู้ครอบงำโดยลักษณะการแห่ง

อนุภาทิเสสนิพพานของพระองค์ ลำดับแรกก็เจริญตาม คิ่งสนิทเข้าไปจนถึง สัญญาเวทิตนโรธ หมายความว่า เข้าไปลึกสุดอยู่นืออรุพมณ

ในวาระแรกนั้น พระองค์ยังมีได้ดับขันธต่างๆ ให้สิ้นสนิทเด็ดขาดแต่อย่างใด เพียงเข้าไปเพื่อทรงกระบวนการแห่งการเข้าสู่นิพพานหรือนิโรธเป็นครั้งสุดท้ายแห่งชีวิต พุดง่าย ๆ ก็คือสิ่งที่พระองค์ได้สร้างได้พักพิรก่อเป็นทางเป็นแบบอย่างไว้เป็นครั้งสุดท้ายเสียหน่อย ซึ่งเรียกได้ว่า สิ่งอันเกิดจากการที่พระองค์ได้ยอมรับกับ ฐิติทุกข์ อันเป็นฐิติทุกข์ที่มนุษย์ธรรมดา มีจิตหยาบเกินกว่าที่จะสัมผัสว่ามันเป็นทุกข์”

“นี่แหละ กระบวนการกระทำจิตตนให้ถึงสัญญาเวทิตนโรธเป็นกระบวนการที่พระอนุตรสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นยอดศาสดาในโลกเท่านั้นที่ทรงค้นพบ ทรงนำมาตีแผ่เผยแจ้งออกสู่โลกให้พึงปฏิบัติตาม

เมื่อทรงสิ่งสุดท้ายนี้แล้ว จึงได้ถอยกลับมาสู่ภาวะต้น คือปฐมมณ แล้วตัดสินใจครั้งสุดท้ายเสด็จดับขันธต่างๆ ไปที่ละขันธ วิญญานขันธแห่งชีวิตและร่างกายนั้น ได้ดับไปเสียตั้งแต่ก่อนจะเข้าสู่ปฐมมณนานแล้ว เพราะต้องดับสังขารขันธหรือสังขารธรรมชั้นแรกก่อนวิญญานขันธที่หยาบนั้น”

“พระองค์เริ่มดับสังขารขันธ หรือสังขารธรรมชั้นในสุดอีก อันจะส่งผลให้ก่อวิภวตณหาได้ขั้นหนึ่งเสียก่อน แล้วจึงเลื่อนเข้าสู่หุคิยมณ แล้วจึงดับสัญญาขันธเลื่อนเข้าสู่หุคิยมณ เมื่อพระองค์ดับสังขารขันธ หรือสังขารธรรมชั้นในสุดอีกที ก็เป็นอันเลื่อนขึ้นสู่จุดตมณ ลงมีแต่เวทนาขันธสุดท้ายแห่งชีวิต นั้นแลคือลักษณะการแห่งขั้นสุดท้ายของการจะดับสิ้นไม่เหลือ”

“เมื่อพระองค์ดับสังขารขันธ หรือสังขารธรรมใหญ่สุดท้ายที่มีทั้งสิ้นแล้ว ก็มาดับเวทนาขันธอันเป็นจิตขันธ หรือนามขันธที่ในจิตส่วนในคือ ภาวังคจิต เสียก่อน แล้วจึงได้ออกจาก จุดตมณ พร้อมกับมาดับ จิตขันธ หรือนามขันธสุดท้ายจริงๆ ที่ตรงนี้พระองค์ไม่ได้เข้าสู่พระนิพพานในมณสมบัตินะไรที่ไหนดรอก”

“เมื่อพระองค์ออกจากจุดตมณแล้ว จิตขันธหรือนามขันธก็ดับพร้อม ไม่มีอะไรเหลืออันนั้นคือพระองค์ดับเวทนาขันธในภาวะจิตตื่น หรือวิถีจิตอันเป็นปกติของมนุษย์ครบพร้อมทั้งสติสัมปชัญญะ ไม่ถูกภาวะอื่นใดมาครอบงำอำพรางให้หลงไหลใดๆ ทั้งสิ้น เป็นภาวะแห่งตนเองอย่างสมบูรณ์ ภาวะอันนั้นจะเรียกว่ามหาสุญญตาหรือจักรวาลเดิม หรือเรียกว่า พระนิพพาน อย่างไรอย่างหนึ่งก็ได้เราปฏิบัติมาก็เพื่อถึงภาวะอันนี้”